

Uskonto yhteiskunnallisena ilmiönä

Juha Kieksi 2.4.2023

1. Mitä on uskonto

Uskonto on yhteiskunnan päällysrakenteen ilmiö. Tuotantosuhteiden kokonaisuus muodostaa yhteiskunnan taloudellisen rakenteen eli perustan. Tähän kokonaisuuteen kuuluu omistuksien muodot, niistä seuraavat ihmisten keskinäiset suhteet tuotantoprosessissa ja hyödykkeiden jaon muodot. Perusta muodostaa pohjan päällysrakenteelle, johon kuuluvat mm. yhteiskunnan oikeudelliset, filosofiset, eettiset, taiteelliset ja uskonnolliset katsomukset.

Ihmisen evoluution kuluessa ihmiselle kehittyi tietoisuus omasta olemisestaan eli tajunta. Tajunnan myötä ihmisille heräsi tarve selittää oma ja ympäröivän luonnon alkuperä. Näin syntyi maailmankatsomus.

Uskonto on idealistisen maailmankatsomuksen muoto. Uskonto ei kuitenkaan ole suoraan idealistista filosofiaa. Uskonnollinen palvonta ei voi kohdistua mihinkään abstraktiin käsitteeseen tai kategoriaan. Se mikä filosofiassa ilmaistaan abstraktina ja järkipäisenä, ilmaistaan uskonnossa aistimellis-konkreettisenä jumalhahmona. Uskonto on siis idealistisen filosofian popularisoitu muoto.

Uskonnon tärkein tunnusmerkki on usko yliluonnollisiin ilmiöihin ja ihmistä hallitsevaan jumaluuteen. Nykyään uskonto ei torju suoraan tieteellisen tiedon merkitystä ja oikeellisuutta, sillä porvarillisessa yhteiskunnassa tiede on tuotantovoimien kehitykselle välttämätön ehto. Luokkayhteiskunnassa yhteiskuntakehityksen piiriin kuuluvat asiat ja lainalaisuudet jätetään edelleen tieteellisen tiedon ulkopuolelle. Niiden alueella ja niiden turvin idealismi ja uskonto kykenevät ylläpitämään ihmisissä vääristynyttä kuvaa maailmasta. Samaten hallitsevan luokan ja uskonnollisen instituution toimesta suositetaan ajatusta, että maailmassa on ikään kuin kaksi tasoa. On taso, jossa tapahtuvat meidän tuntemamme luonnon ilmiöt ja sitten on toinen taso, jossa jumaluus säätelee ja ohjaa näitä ilmiöitä.

2. Uskonnon synty

Varhaiset ihmiset oppivat selviytymään luonnossa, mutta olivat miltei voimattomia tauteja ja luonnonilmiöitä vastaan. He alkoivat etsiä syitä luonnonilmiöihin. Ihmiset eivät kyenneet käsittämään luonnon ilmiöitä. He eivät tieneet mitä unien näkeminen tai kuolema tarkoittaa. Tuolloin vallalla oli ns. uskonnollis-mytologinen maailmankatsomus.

Ihmisille ei vielä ollut muodostunut filosofista maailmankatsomusta (näkemys ympäröivästä maailmasta ei ollut saanut teoreettista muotoa). Tieteellisen tiedon puuttuessa se selitti maailman ilmiöitä mytologiaan perustuvien uskomusten turvin. Heimon, suvun, kansan (yhteisön) alku katsottiin olevan jossain mytologisessa alkulähteessä. Muodostui tarustoa siitä, miten nämä alkuhenget ohjaavat ihmiselle ja luonnolle tärkeitä toimintoja.

Uskonnollis-mytologinen maailmankatsomus ei ollut kuitenkaan uskonto. Uskonnollis-mytologinen maailmankatsomus selitti meitä ympäröivää maailmaa ottaen mukaan niitä tietoja mitä meillä oli syntynyt ympäröivästä maailmasta ja siellä missä asioita ei kyetty ymmärtämään turvauduttiin mytologiaan.

Tämä vaihe oli tieteen ja filosofian kehityksen kannalta välttämätön. Tiedon vähäisyyden vuoksi tietoon perustuvaa maailmankatsomusta ja opillista järjestelmää ei olisi silloin vielä voinut olla. Siksi oli

välttämätöntä, että oli olemassa mytologia, joka muodosti rungon mihin työn ja tutkimuksen tuloksena löydetty havainnot saattoivat kiinnittyä. Siihen sisältyi runoja, lauluja, riittejä yms. joiden turvin tieto säilyi ja siirtyi sukupolvelta toiselle. Työnteon menetelmät, kalastus- ja metsästysmenetelmät, maantiede, tähtitiede, maan- ja merenkulku siirtyivät myös tätä kautta uusille sukupolville.

Uskonnollis-mytologinen maailmankatsomus oli filosofisen maailmankatsomuksen (ja myös tieteen ja uskonnon) esiaste. Heimojen ja kansakuntien muinaiset luonnonuskonnot eivät olleet luonteeltaan propagandistisia ja ne kadottivat kaiken vastustusvoimansa heti kun heimojen ja kansakuntien itsenäisyys oli murrettu.

Tämän kauden lopulta säilyneitä dokumentteja ovat mm. Kalevala, Ilias ja Odysseija, Gilgames-eepos, Intian Vedat.

Kun tieto oli kehittynyt riittävän pitkälle (ensimmäisten valtioiden muodostuttua), uskonnollis-mytologisesta maailmankatsomuksesta erosi filosofinen maailmankatsomus omaksi teoreettisen tiedon alueeksi. Filosofinen maailmankatsomus sai idealistisen ja materialistisen muodon. Tässä yhteiskuntakehityksen vaiheessa uskonnollis-mytologisen maailmankatsomuksen uskonnollinen ja mytologinen osa jatkoi elämistään saaden uskonnollisen instituution muodon. Se muuttui hallitsevan yläluokan vallan välikappaleeksi. Uskonnon turvin muotoutuivat tavat ja arvomaailma, jolla yhteiskuntaa hallittiin. Uskonnolla oli alusta saakka se tehtävä mikä sillä tänäänkin yhteiskunnassa on. Idealismi puolusti hallitsevan luokan asemaa. Teoreettista idealistista teoriaa oli vaikea opettaa koko kansalle. Siksi uskonto vakiintui idealismin populistiseksi muodoksi.

Muinaisen Kreikan mytologia

Muinaisilla kreikkalaisilla oli paljon myyttejä ja tarinoita. Tältä kaudelta ovat tarinat Odysseuksen retkistä. Nämä mytologiat kertovat paljon kreikkalaisten elämästä. Toisen vuosituhannen lopulla laaksoissa ja saarilla elivät kreikkalaiset elivät vielä alkuyhteisössä. Maa ja omaisuus olivat suvun tai heimon yhteisessä omistuksessa. Heimoja johtivat basileukset ja vanhinten neuvostot.

Kaupankäynti ja raudan käyttöönotto nopeuttivat kreikkalaisten talouden kehitystä. Noin 1000 eaa. alkoi syntyä lisätuotetta, joka johti yhteiskunnan luokkajakoon ja orjayhteisön kehittymiseen. Basileukset ja vanhimmat erkaantuivat ylimystöksi ja heistä muodostui omistajia. Silloin muinaiset kreikkalaiset palvoivat oman mytologiansa mukaan useita jumalia, joista tärkeimmät olivat Zeus (ukoksen jumala) ja Poseidon (meren jumala). Vanhojen uskomusten mukaan jumalat ja jumalattaret asustivat kaikkialla heitä ympäröivässä luonnossa. Kreikan mytologia oli siksi luonnonvoimien palvontaa. Siksi alkuyhteisön maailmankatsomuksen lähtökohta oli perusteiltaan materialistinen.

Valtioiden muodostumiskaudella alkoi muinaisesta mytologiasta erota erilleen myös filosofinen maailmankatsomus, joka orjanomistuskaudella kohosi Kreikan edullisen sijainnin johdosta hyvin korkealle. Kreikassa filosofia erottautui täydellisesti uskonnosta, mytologiasta ja eepin kertomaruuden maailmannäkemyksestä. Kreikkalainen filosofia oli luonnonfilosofiaa puhtaimmassa muodossaan.

Luokkayhteiskunnan synnyttyä myös jumalten keskuudessa nähtiin vallitsevan samanlainen hierarkia, jossa hallitsijan tapaan Zeus hallitsi jumalia ja ihmisiä. Nähtiin, että jumalat ovat saattaneet järjestyksen maan päälle ja joka kapinoi sitä vastaan, sitä odotti rangaistus. Tämä lujitti hallitsevan yhteiskuntaluokan ylivaltaa kansaa kohtaan.

4. Maailmanuskonnot

Suurten maailmanuskontojen synnyn taustalla on pienten valtioiden yhdistyminen feodaaliherrojen toimesta suuremmiksi valtioiksi. Tarvittiin sellaisia uskontoja, jotka soveltuivat omaksuttaviksi perinteistä valtiojako laajemmalla alueella.

4.1. Kristinusko

Kristinuskon synty

Uskonto (kirkko) ja maallinen valta kietoutuvat yhteen

Uskonnolliseen maailmankatsomukseen rakentuvaan uskonto-instituutioon kytkeytyivät orjanomistuksellisessa luokkayhteisössä kaikki yhteiskuntaelämän säännöt, arvomaailma ja muut sen kaltaiset elementit, joilla kansaa ohjattiin ja hallittiin. Jos yleensäkin jotain haluttiin yhteiskunnassa muuttaa, oli kyettävä vaikuttamaan uskonnollisiin käsityksiin, sillä niiden kautta ohjautui myös pitkälti maallinen elämä.

Kristinuskon alkuaikoina nykyisen Palestiinan alueella vallitsi orjayhteisöllinen tuotantotapa. Juutalaisten yläluokka hallitsi Rooman suojeluksessa juutalaisen vanhatestamentillisen uskonnon avulla. Temppelein pappien ja oppineiden välityksellä oli kehitetty erilaisten uskontoon perustuvien maallisten sääntöjen kokoelma, jotka määräisivät ihmisten jokapäiväisistä tekemisistä. Näissä oloissa oli tarkoin määrätty, miten ihmisen piti aikansa viettää ja työtä tehdä. Tässä uskonnon määräämässä maallisten sääntöjen viidakossa edes vapaa talonpoika ei ollut vapaa. On varsin selvää, että ainoa keino puuttua tähän sortoon oli yrittää vaikuttaa juuri uskontoon.

Ajanlaskumme alkuaikoina Palestiinan alueella esiintyi moniakkin koulukuntia (essealaiset), jotka saarnasivat Israelin kansan vapautuksesta yhdistäen sen vanhan testamentin lupaukseen tulevasta messiaasta, kuninkaasta. Uudet ns. uustestamentilliset käsitykset eivät suinkaan levinneet pelkästään sen vuoksi, että ne lupasivat parannusta kuolemanjälkeisessä elämässä, vaan siksi, että vaadittiin muutoksia olemassa olevaan käytäntöön.

Sille oli Palestiinassa voimakas yhteiskunnallinen tilaus. Palestiina oli Rooman provinssi, ja Rooman käskynhaltijat eivät etujensa vuoksi sallineet rettelöitä hallitsemillaan alueilla. Siksi he tukahduttivat tällaisen kansan keskuudessa heränneen luokkataistelun alkuunsa. Nämä elementit löytyvät hyvinkin evankeliumeista, Jeesuksen, Johannes kastajan, Pietarin tai Juudas Iskariotin hahmoista.

Rooman käskynhaltijoilla oli toinenkin, ehkä tärkeämpi syy kukistaa kapinalliset ryhmät Juudeassa. Rooma oli imperiumi ja se yhteiskunnallinen tilanne, joka herätti kapinaa Palestiinassa, oli kypsynyt laajalti koko Rooman alueella. Yläluokan vastaista liikehdintää ei voitu sallia. Tätä taustaa vasten on todennäköistä, että nykyisen kristinuskon lähtökohta oli tällaisessa juutalaisuudesta muodostuneessa uustestamentillisessä liikkeessä. Ja on hyvin todennäköistä, että taustalla on historiallinen henkilö Jeesus, josta alkukristittyjen perimätieto välitti sanoman Paavalille, mutta josta historiantkirjoitus ei mainitse eikä tiedä mitään.

Rooman imperiumin tilanne ajanlaskumme alussa

Miksi roomalaisten kukistamasta Palestiinan alaluokan kapinasta ponkaisi liikkeelle uskonnollinen näkemys, joka levisi koko Roomaan ja myöhemmin Eurooppaan? Rooman imperiumin alueella oli ja eli paljon muualta Rooman eri alueilta tulleita vierastyöläisiä. Ne olivat synnyinmaastaan irrotettuja ihmisiä. Heillä

kaikilla oli kotimaistaan perinteenä erilaiset uskonnot ja erilaiset jumalat ja sen mukaiset arvomaailmat. Siksi monilla Rooman väkirykännä alueilla oli ihmisillä hyvin heterogeeninen arvomaailma. Mutta he kokivat olevansa toistensa kaltaisia riistettyjä ihmisiä.

Esimerkiksi Korinton ja Efesoksen kaupungeissa, jonne Paavali suuntasi lähetysmatkan, eli eri Rooman alueilta tulleita ja tuotuja kauppiaita, merimiehiä, palvelusväkeä, orjia. Juuri juutalaisten uskonto sisälsi abstraktin jumalakäsityksen. Siksi sillä oli mahdollisuus muodostua pohjaksi yleisroomalaiselle arvomaailmalle, koska se ei vaatinut omaksumaan jonkun toisen Rooman alueen erillisiä jumalakäsityksiä (häikä, aurinko, Rooman jumalat). Se lähti leviämään Israelin alueelta yhteiskunnalliseen muutokseen suuntaavana oppina ja sai kannatusta ensinnä juuri vierastyöläisten, orjien yms. keskuudessa. Se kykeni yhdistämään ihmisiä antamalla heille yhtenäisen arvomaailman. Sillä oli silloin ns. sosiaalinen tilaus.

Paavali

Jeesuksesta ja hänen alkuperäisestä sanomastaan ei ole minkäänlaisia aikalaisdokumenteja. Kaikki mitä tiedämme, on Paavalin sekä evankeliumien kirjoittajien kirjoittamaa. Jeesuksen lahkolla tai opillisella suuntauksella oli kuitenkin todellinen yhteiskunnallinen tilaus juutalaisten keskuudessa, sillä kristityt kykenivät jatkamaan toimintaansa alkukristillisenä seurakuntana.

Paavalin (Saul, Paulus) tiedetään syntyneen noin v. 10 jaa. Tarsoksen kaupungissa Vähä-Aasiassa. Paavalin toiminta tunnetaan melko tarkkaan. Paavali oli Rooman kansalainen. Hän ja hänen perheensä noudattivat tarkasti juutalaista perinnettä. Paavali opiskeli Jerusalemissa valmistuen rabbiksi eli juutalaisuuden opettajaksi. Hänen arvellaan olleen myös Synedrionin eli suuren neuvoston jäsen, koska hän kertoo äänestäneensä kristittyjen vainoamisen puolesta. Paavali hyväksyi kristittyjen vainot, koska hänen mielestään kristityt olivat uhka juutalaisen uskonnon perusteille.

Paavalin kääntymys ja sen historiallinen perusta

Uuden testamentin mukaan (Apostolien teot) Paavalille hänen ollessaan matkalla Damaskokseen (n. v. 33 jaa) pidättämään kristittyjä "ilmestyi salaman muodossa jumala" joka sanoi hänelle "Saul, miksi vainoat minua". Tarinoiden mukaan tästä alkoi Paavalin toiminta kristittyinä. Kertomukset Jeesuksen elämästä (evankeliumit) sekä ensimmäinen kirkkohistoriallinen teos, "Apostolien teot", kirjoitettiin vasta Paavalin kuoleman jälkeen ja muistitieto on muokannut kirjoituksia opillisesti tarkoituksenmukaiseen suuntaan. Siksi myös kertomus Paavalin kääntymyksestä ei ole Paavalilta itseltään, vaan myöhemmin koottua ja kirjoitettua.

Paavalin aikana vaikuttivat alkukristityt, jotka olivat perustaneet seurakuntia myös Palestiinan ulkopuolella juutalaisten keskuuteen. Paavali vainosi kristittyjä ja todennäköisesti tunsu heidän opinkappaleensa erittäin hyvin. Tässä lienee se asetelma, joka teki Paavalista roomalaisen imperiumin, tulevan feodalistisen- ja kapitalistisen markkinatalousyhteiskunnan ehkä yhden merkittävimmän ideologin (jonka merkitystä kapitalistit itse tuskin edes huomaavat).

Paavalin kääntymisen tiedetään tapahtuneen n. vuonna 36 (jaa.). Mistä siinä on kysymys? Oppineena ihmisenä Paavali oli aitiopaikalla näkemään Roomassa muodostuneen yhteiskunnallisen tilanteen. Hän näki miten ihmiset asutuskeskuksissa, satamakaupungeissa yms. olivat henkisesti, uskonnollisesti, kansallisesti hyvin heterogeenisia ja miten tämä vaikeutti ihmisten kanssakäymistä ja keskinäisten asioidensa hoitamista. Ehkä Paavali saattoi nähdä myös kristinuskon mahdollisuudet koko Rooman imperiumin

yhteiseksi aateperustaksi ja yhteiskunnalliseksi pelastajaksi. Joka tapauksessa koko Rooman imperiumi tarvitsi yhtenäisen aatemaailman.

Paavali huomasi, että alkukristillisyydestä löytyivät yhteiskunnalliset elementit Rooman yhteiseksi aateperustaksi, joka tarjosi mahdollisuuden vallitsevien ristiriitojen voittamiseen. Alkukristillisyyksessä sisälsi käsitteen yleisestä jumalasta, jonka Rooman koko väestö saattaisi hyväksyä. Mahdollisesti Paavali "Damaskoksen tiellä" koki tämän oivalluksen ja vertasi sitä aikalaisilleen "salaman iskuksi".

Varmasti jotain samankaltaista koki Doppler oivaltaessaan, että tähtien spektreissä spektriviivojen siirtyminen kohti punaista osoittaa kohteiden etääntyvän meistä ja on todiste maailmankaikkeuden laajenemisesta. Samaa koki varmasti Marx huomattessaan, että dialektiikka ja materialismi yhdistämällä päästään yhteiskunnallisten lainalaisuuksien jäljille. Tämän kääntymyksensä (oivalluksensa) jälkeen Paavali alkoi levittää ja kehittää kristinuskoa. Hän perusti matkoillaan seurakuntia ja ohjasi niiden toimintaa kirjeillään sekä avustajiensa välityksellä.

Jerusalemien kokouksesta muodostui tärkeä virstanpylväs

Apostolit ja seurakuntien johtajat pitivät n. vuonna 45 Jerusalemissa kokouksen, johon myös Paavali osallistui. Siellä tehtiin tärkeä opillinen päätös. Sen mukaan myös ympärileikkaamattomilla oli oikeus tulla kristityksi. Se merkitsi, että kristinuskoa voitiin levittää muuallakin kuin juutalaisten keskuudessa. Tämä oli juuri Paavalin vaatimus ja merkitsi sitä, että Paavalin perustamien seurakuntien jäsenten ei tarvinnut omaksua juutalaisia tapoja. Tämä ratkaisi lopullisesti Paavalin ajatuksen ja tavoitteen siitä, että kristillisyyks irtaantuu juutalaiseen kansaan sidoksissa olevasta ideologiasta koko Rooman (ja maailman) ideologiaksi. Tällä päätöksellä oli selvä poliittinen tavoite, jolla pyrittiin vaikuttamaan koko Rooman imperiumiin.

Kristinuskon Rooman valtionuskonnoksi

Rooman yläluokan vastainen oppositio - silloinen työväestö - löysi kristillisyydestä yhteisen arvomaailman, jolla se kykeni elämään, selviytymään, toimimaan ja levittäytymään Rooman valtakunnassa. Kristittyjä vainottiin useaan otteeseen poliittisista syistä (ei kristinuskon vuoksi), sillä kristillisyydestä muodostui pian merkittävä voima ja poliittinen tekijä.

Rooman yläluokalle syntyi myös tarve yhteisille arvoille, jolla hallita kansaa. Kehitys johtikin siihen, että Rooman hallitsijat kaappasivat kristinuskon valtionuskonnoksi ja alkoivat sen avulla itse ohjailta kansaa. Hallitseva luokka Roomassa alkoi omaksua kristinuskoa jo paljon ennen, kuin se julistettiin valtionuskonnoksi.

Kristinuskon läpimurto tapahtui 300-luvulla ja ensimmäinen kristillinen keisari oli Konstantinus (305-337), vaikka hän ottikin kasteen vasta kuolinvuoteellaan. Kristinuskosta tuli maailmanuskonto juuri siksi, että se oli käyttökelpoinen hallitsevan luokan kannalta.

Samaan aikaan oli muitakin maailmanuskontokandidaatteja kuten Persiasta lähtöisin ollut mithralaisuus. Mithralaisuuden ongelmana oli kuitenkin sen uhrimenojen kalleus. Se edellytti kokonaisen härän uhraamista. Siitä ei olisi voinut tulla käyttökelpoista uskontoa kaikkein köyhimpien parissa.

Kristinuskon kehitys

Uusi maailmanuskonto, kristinusko, syntyi yleistetyn itämaisen jumaluusopin (seemiläiset heimouskonnot) ja vulgarisoidun kreikkalaisen filosofian sekoituksena. Kristinuskosta tuli vallitseva uskonto 250 vuodessa mikä kuvaa, kuinka hyvin se vastasi ajan oloja.

Kristillisuus jakaantui kahteen osaan ortodoksiseen ja roomalaiskatoliseen kirkkoon. Jako perustui Itä- ja Länsi-Rooman erilaiseen yhteiskunnalliseen tilanteeseen. Feodaalijärjestelmän kansainväliseksi keskuksiksi tuli roomalaiskatolinen kirkko. Se yhdisti Länsi-Euroopan suureksi poliittiseksi kokonaisuudeksi, jonka vastakohtana oli ortodoksinen kirkko idässä ja islamilainen maailma kaakossa. Kirkko itsessään oli suurin feodaaliherra, jonka maaomaisuus oli valtava.

Feodaalisen järjestelmän sisällä alkoi vähitellen porvariston nousu. Porvariston nousun ohella tiede edistyi. Porvaristo tarvitsi tiedettä kehittääkseen teollisuustuotantoa. Tarvittiin tietoa luonnon aineiden ominaisuuksista ja luonnonvoimien käytöstä. Feodalismien kaudella tiede oli ollut kirkon palvelija, jonka ei sallittu ylittää uskon asettamia rajoja.

Porvariston feodalismien vastaisen taistelun merkittävä saavutus oli uskonpuhdistus. Uskonpuhdistuksen alkuunpanijana pidetään Martin Lutheria (1483-1548). Luther naulasi 95 teesiä Wittenbergin kirkon oveen 1517. Uskonopillisesti luterilaisuus perustuu periaatteisiin, joita ovat raamatun korostaminen (sola scriptura) yli paavillisen ja kirkollisen vallan, viiden perinteisen katolisen sakramentin hylkääminen, ja ajatukseen että ihmisen pelastuminen johtuu yksin armosta (sola gratia) ja uskosta (sola fide), eikä ihmisen tekemisistä maan päällä. Luterilaisuuden ideologinen olemus on, että se asettaa ulkoisen, kirkkoon kohdistuvan uskonorjuuden tilalle sisäisen, omantunnon säätelevän orjuuden.

Luterilaisuus antoi arvopohjan kapitalismin kehitykselle Euroopassa ja uudessa maailmassa. Luterilaisen opin mukaan pelastuminen on seurausta armosta ja uskosta eikä teoista maan päällä ja kapitalismiin siirtyminen merkitsi riiston asteen kasvamista verrattuna feodalismiin. Lutherin opetukset antoivat kuitenkin sysäyksen riistettyjen talonpoikien liikehdinnälle ja seurauksena oli talonpoikaiskapinoita. Tämä kauhistutti Lutheria, joka kirjoitti:

Heidät on murskattava, kuristettava ja pistettävä kuoliaiksi – salaa ja julkisesti, missä vain voidaan, sillä täytyy muistaa, ettei voi olla mitään myrkyllisempää, vahingollisempaa ja pirullisempaa kuin kapinallinen ihminen. Tällainen on lyötävä kuoliaaksi hullun koiran tavoin. Pistä, lahtaa, kurista, jos suinkin kykenet; vaikka itse kuolisit siinä, niin hyvä sinulle, sillä autuaampaa kuolemaa et voi osaksesi saada.

Lutherin uskonpuhdistus synnytti uuden kristinuskon muodon, joka puolusti nousevan kapitalistiluokan etuja. Kapitalistit ja absoluuttinen monarkia ikään kuin yhdistivät voimansa uuden kristinuskon muodon myötä. Absoluuttinen monarkia sai lisää vaikutusvaltaa ja varallisuutta ottamalla haltuunsa katolisen kirkon maat ja muun omaisuuden sekä alistamalla valtaansa itsenäisesti toimivat feodaaliruhtinaat. Samaan aikaan nouseva kapitalistiluokka tarvitsi työvoimaan tuotantolaitoksiin. Tätä ne saivat maaorjuudesta vapautuneesta maalaisväestöstä.

Toinen merkittävä uskonpuhdistuksen henkilö on Jean Calvin (1509-1564). Englannissa Calvinin dogmit vastasivat porvariston rohkeimman osan vaatimuksia. Hänen armonvalintaoppinsa ilmaisi uskonnollisessa muodossa sen, että kaupallisen kilpailun maailmassa menestys tai vararikko ei riipu yksikön toiminnasta tai taidosta vaan kyse on hänestä riippumattomista seikoista. Calvinin kirkkojärjestys oli demokraattinen ja tasavaltalainen ja kalvinismin myötä perustettiin tasavalta Hollantiin ja vahva tasavaltalainen puolue Skotlantiin.

Kaikki protestanttisten uskonsuuntien, pois lukien anglikaaniset ja luterilaiset kirkot, kirkkokunnat pohjautuvat kalvinistiseen traditioon, perinteeseen, erityisesti seurakuntamuodon sekä opin armonvälineiden (sakramentit) osalta. Esimerkiksi helluntailaisuus, vapaakirkko, baptismi, adventismi ja metodismi (anglikaaninen tausta) ovat tavalla tai toisella saaneet alkunsa kalvinistisesta perinteestä.

Porvariston etujen mukaista oli kasvattaa työläinen tekemään mahdollisimman paljon ja mahdollisimman hyvää työtä. Tätä varten tarvittiin nöyryyteen opastavaa kasvatusta. Protestanttinen uskonto vastasi tähän tarpeeseen.

Vaikka uskonpuhdistus käynnistyiikin Saksassa jollain tapaa alhaalta käsin, niin esimerkiksi Skandinaviassa se tapahtui ylhäältä käsin. Ruotsin kuningas Kustaa Vaasa sai Västeråsin valtiopäivillä ajetuksi uskonpuhdistuksen läpi. Kustaa Vaasaa tähän ajoi se reaali poliittinen tilanne, että hän oli pahasti velkaantunut Lyypekin hansakauppiaille sodissa Tanskaa vastaan. Rahaa ei ollut otettavissa muualta kuin rosvoamalla katolisen kirkon omaisuus.

Ranskan vallankumous toteutettiin puhtaassa, uskonnottomassa muodossa. Kristinusko ei kyennyt enää olemaan minkään edistyksellisen luokan etujen ideologisena verhona. Se muodostui yhä enemmän yksinomaan hallitsevan luokan hallitsemisen välineeksi.

Kerran muodostuttuaan uskonto sisältää aina aikaisemmilta ajoilta periytyvää aineista, sillä perinteet ovat kaikilla ideologia aloilla suurin vanhoillinen vahti. Tässä aineksessa tapahtuvat muutokset johtuvat luokkasuhteista ts. näitä muutoksia suorittavien ihmisten taloudellisista suhteista.

Kristinuskon modernisointi

Kristinuskon modernisoinnin pani alulle Immanuel Kant (1724-1804). Aiemmin jumalan olemassaolo oli yritetty todistaa loogisella päättelyllä (mm. Tuomas Akvinolainen). Kant oli ensimmäinen filosofi, joka osoitti, että jumalan olemassaoloa ei voi loogisesti todistaa. Hän siirsi jumalaa koskevat kysymykset tiedostuksen tavoittamattomiin, olioiden sinänsä maailmaan. Kantin mukaan jumalan olemassaolo, sielun kuolemattomuus ja tahdon vapaus olivat käytännöllisen järjen postulaatteja. Niitä ei voitu perustella järkipärisesti. Niihin piti uskoa. Kant erotti uskon ja tiedon. Teologia ei enää pyri todistamaan jumalan olemassaoloa, vaan se julistaa avoimesti uskoa tiedon vastakohtana. Tämä oli merkittävä uudistus, joka palveli kapitalismin nousua.

Protestanttisuudessa ei koskaan vakiintunut katolisen kirkon tomismiin verrattavaa teologista ajatusrakennelmaa. Kantin ajattelu vaikutti protestanttisuuteen enemmän kuin katolilaisuuteen. Protestanttisen ajattelun kehitys eteni teologian ja erilaisten idealististen filosofian virtausten ykseytenä. Kehityksen myötä teologiaan kytkeytyvä filosofia saa yhä enemmän irrationaalisia piirteitä. Tämä on porvarillisen ajattelun yleinen, lainmukainen tendenssi, joka toteutuu myös uskonnon alalla.

1800-luvulla syntyi esimonopolistisen kauden liberaaliteologia. Se oli luonteeltaan porvarillismyönteistä ja tieteellistä. Se hyväksyi raamatun tekstikritiikin ja uskonnon historiallis-kriittisen tutkimuksen. Kapitalismin kehittyminen imperialistiseen vaiheeseen aiheutti muutoksia myös kristillisen ajattelun piirissä. Kapitalismin yleinen kriisi nähtiin porvarillisessa tajunnassa inhimillisen sivilisaation yleisenä kriisinä. Liberaaliteologia väistyi kriisiteologian tieltä. Esiin nostettiin kristillisiä traditioita, jotka suhtautuvat skeptisesti yhteiskunnallisen kehityksen mahdollisuuksiin ja korostavat maallisen pahan välttämättömyyttä. Liberaaliteologian optimistisuus tieteen suhteen väistyi ihmisen tiedostamiskyvyn absoluuttisen vähäpätöisyyden tieltä.

Teologian kehitys on teoreettisen toiminnan tason ilmiö. Uskovaiset eivät omaksu uskontoa teologisen järkeilyn, vaan uskonnollisten elämysten kautta. Uskonto ei ole luonnontieteellinen kysymys vaan yhteiskunnallinen kysymys. Tämän vuoksi teologian hajaannukseen johtaneet syyt ilmenevät lahkojen muodostumisena. Lahkojen toiminnassa uskonnon olemukseen aina kuuluva irrationalismi ilmenee kaikkein voimakkaimmin. Ne osoittavat, että tieteen kehitys ei johda uskonnollisen ajattelun automaattiseen häviämiseen ja materialismiin. Itse asiassa 1900-luvulla on noussut esiin fundamentalismi, joka pitää kaikkea raamatussa mainittua kirjaimellisesti totena. Tämä johtuu siitä, että voimat, jotka kapitalismissa tuottavat vieraantunutta tajuntaa, vahvistuvat imperialismien aikakaudella.

Tämä tieteen kehitys ja irrationalismin syventyminen johtavat myöhäiskapitalismin oloissa korvikeuskontojen ja valetieteellisten lahkojen syntyyn. Tämä ei ole mitenkään uusi ilmiö tai sidoksissa nykyaikaan. Tällaista tapahtuu aina yhteiskunnan rappiovaiheessa. Taikauskon ja uskon välinen ero ei ole sisällössä vaan muodossa. Uskonto on valtion hyväksymää ja taikausko ei. Taikausko on kansanomaisen vaihtoehto tai korvike sille irrationalistiselle suuntaukselle, jota filosofiassa ja taiteessa edustavat eri porvarillisen intellektuellien ryhmät. Irrationalismi on virheellinen näkemys ihmisen olemuksesta ja hänen mahdollisuuksistaan.

1990-luvulta alkaen kirkkokuntien erot ja yhteisen arvomaailman erot ovat luoneet jännitteitä Euroopan unionin laajentumiselle. Tämän vuoksi porvariston etujen mukaista on saada uskonnoissa aikaan samantyyppistä yhdentymistä kuin taloudessakin. Yhteinen uskonnollinen arvopohja ilman opillisia kiistoja takaa kapitalismille parhaan mahdollisen leviämistien.

Tästä kehityksestä mainittakoon vuonna 1999 allekirjoitettu luterilaisten kirkkojen ja roomalaiskatolisen kirkon yhteinen julkilausuma vanhurskauttamisesta. Julistuksessa katsotaan vanhentuneiksi ne oppituumiot, jotka annettiin 1500-luvulla Trenton kirkolliskokouksessa ja luterilaisissa tunnustuskirjoissa. On todennäköistä, että tällaisen ekumeenisen yhteistyön lisäämiselle tulee painetta erityisesti EU:n ja EU:n suurpääoman piiristä. Kirkot ovat siten saavuttaneet merkittävän yhteisymmärryksen asiassa, joka perimmältään synnytti koko uskonpuhdistuksen.

Kristillinen lähetystyö

Kristinuskoon on aina kuulunut lähetystyö. ”Menkää ja tehkää kaikki kansat minun opetuslapsikseni”. Lähetystyö on tukenut tuotantovoimien kasvua, sillä lähetystyön avulla eri puolille maailmaa on juurrutettu ajattelutapaa ja arvoja, jotka tukevat kapitalismin kehitystä. Lähetystyöntekijät ovat ikään kuin tasoittaneet maata kapitalismin saapumiselle heidän perässään. On toki huomattava, että kristinuskoko ei sinänsä ollut edellytys kapitalismin leviämiseksi, vaan se, että maahan luodaan yhteinen arvoperusta ja toimintatavat. Tämän perustan takaavat toki myös muut maailmanuskonnot.

4.2. Islam

Alkuyhteiskunnan kaudella arabit asuivat laajassa autiomaassa keitailla ja ruohikoilla paimentolaisina. Pysyvää asutusta oli vähän, lähinnä Punaisen meren rannikkoa pitkin Bysantista Intian valtamerelle ulottuvan kauppateiden varrella sijainneet asutuskeskukset, kuten Mekka. Beduiinit jakaantuivat heimoihin. He elivät pitkään alkuyhteisössä mutta n. 500 jaa. myös beduiinien keskuudessa alkoi perinteinen sukujärjestelmä jakaantua ylimystöön ja tavallisiin köyhiin ihmisiin. Jokaisella arabiheimolla oli oma jumalansa. Osa heimojumalista muistutti raamatunhistoriasta tuttua ”Jahvea”. Nouseva sukuylimystö perusti valtansa uskonnolliselle perustalle, perinteiseen heimojumaluuteen.

Arabiassa syntyi 600-luvulla uusi uskonto, islam. Sen taustalla oli yhteiskuntaelämässä tapahtunut syvälinen muutos, joka liittyi alkukantaisen yhteisjärjestelmän rappeutumiseen ja feodaalisten suhteiden kehittymiseen. Tämä tapahtui siinä vaiheessa, kun Itä-Rooma (Bysantti) alkoi heikentyä ja menetti kauppapiensä Kiinaan. Silloin voimakkaimmat arabiheimot näkivät arabiheimojen mahdollisuudet nousta nopeasti valtiolliselle asteelle ja maailmanvallaksi. Tätä edesauttoi se, että luonnollinen uusi kauppatie Kiinaan kulki Arabian niemimaan kautta rannikolle ja sieltä itään ja Kiinaan. Hajallaan olleet arabiheimot yhdistettiin islamin lipun alla feodaaliseksi yhtenäisvaltioksi. Arabien suorittamien valloitusten tuloksena muodostui suunnaton monikansallinen, teokraattinen valtio (kalifaatti), jossa arabit olivat etuoikeutetussa asemassa ja islam valtiouskonto.

Islamin perustaja oli profeetta Muhammed. Hänen ajattelutapansa oli hyvin lähellä kristinuskoa. Muhammed lienee saanut vaikutteita kristinuskosta, mutta myös arabi-beduiiniheimojen uskonnoista, jotka ovat kaikki läheistä sulkua vanhatestamentilliselle kristillisyydelle. Joka tapauksessa Muhammedin oppi oli oikeaan aikaan oikeassa historiallisessa tilanteessa. Se muotoutui hyvin nopeasti vastaamaan sitä tarvetta, jonka arabivaltion muodostaminen synnytti. Aina kun uudet alueet liitettiin uuteen islamilaiseen kalifikuntaan, oli väestön myös omaksuttava uusi usko ja uusi siihen liittyvä arvomaailma, joka vastasi syntyneen maallisen vallan tarpeita.

Islamin merkitys alueella on hyvin saman kaltainen kuin kristinuskonkin merkitys Euroopassa. Se on luo alueelle yhteisen arvoperustan, mikä on välttämätöntä hallitsevan luokan etujen turvaamiseksi.

1900-luvun alussa Brittiläinen imperiumi tuki islamilaista liikettä rakentaakseen vastavoima porvarilliselle kansallismielisyydelle sekä torjuakseen vasemmistolaisten liikkeiden etenemisen. Esimerkiksi Egyptissä tavoitteena oli säilyttää suurmaanomistajien ja monarkian valta. Ideologinen peruste tälle oli, ja on tänäkin päivänä, se että islamistisille liikkeille omaisuuden yksityisomistus on pyhä asia. Kansallismieliset maalliset puolueet saattoivat vaatia vaikkapa yksityisomistuksessa olleiden kohteiden kansallistamista. Hyvä esimerkki tästä on Nasserin kausi Egyptissä.

Aina kun jossain päin Lähi-itää on noussut vaatimuksia yhteiskunnan modernisoinnista maallisia politiikan muotoja noudattaen, on islamismi ollut käyttökelpoinen ase näiden yritysten torjumisessa. Jos Lähi-idässä on uskallettu nousta vaatimaan luonnonvarojen kontrollia, joka on samalla tarkoittanut imperialismien diktatuurista irtautumista ja kansallisen kehityksen ottamista omaan määräysvaltaan, on vastaus monta kertaa ollut sota tai sisäisten kumousten järjestäminen ulkoisten tiedustelupalvelujen avulla.

Sitoutumattomien maiden liikkeen perustamiseen liittyneen ns. Bandungin konferenssin (1955) vastapainoksi USA:n tuella ja Saudi-Arabian ja Pakistanin aktiivisella työllä pantiin pystyyn Islamilainen konferenssi -niminen järjestö (1957). Sitoutumattomien maiden liikkeen tavoitteena oli koota Aasian ja Afrikan maiden yhteisrintamaa, kun taas Islamilainen konferenssi pyrki lyömään kiilaa tähän rintamaan. Yleisellä tasolla oli kysymys taistelusta entisten siirtomaiden kansallisen suvereniteetin puolesta ja sitä vastustavien voimien rintamasta.

4.3. Intian suuret uskonnot

Vedalaisuus 1500 - 900 eaa.

Indus- ja Ganges-jokien laaksossa oli asutusta ja kaupunkeja jo 2.-3. vuosituhannella eaa. Toisella vuosituhannella arjalaiset heimot hyökkäsivät luoteesta ja valloittivat nämä alueet. Arjalaiset

omaksuivat valloittamansa alueen kulttuurin nopeasti ja osaamallaan raudanjalostuksen taidolla he kehittivät aluetta edelleen. Arjalaisten polyteistinen uskonto sulautui Indus-laakson kulttuuriin muodostaen esivedalaisen uskonkäsityksen.

Maanviljelyksen syntyessä alkoi muodostua valtio ja orjanomistuksellinen yhteisö n. 1000 eaa. Valtioiden johdossa oli maaylimystö radzat ja uhripapit brahmaanit. Yhteiskunta jakaantui varnoinhin joita oli neljä: 1. brahmaanit, 2. ksatriyat eli sotilasylimystö, 3. vaisyat eli viljelijät, kauppiat ja käsityöläiset ja 4. sudrat eli alin kasti. Uskonnollinen valta sääti lait.

Intian varhaisin kuvakielellä esitetty kirjallinen muistomerkki oli vedat jossa ilmaistiin varhainen uskonnollinen maailmankatsomus. Vedat syntyivät 1500-1000 eaa. Vedojen varhaisimmat osat käsittivät pääasiassa uskonnollis-mytologisen ajattelun ja sisälsivät alkeita filosofisesta ajattelusta.

Veda-filosofia muodostaa hindulaisuuden pohjan, mutta poikkeaa paljon nykyhindulaisuudesta. Vedauskonnon merkittävin piirre, vedakirjoihin talletettujen ylistyshymnien laulaminen jumalalle ja vedinen filosofia muodostavat hindulaisuuden pohjan. Brahmana eli pappisluokka huolehti maailmankaikkeuden harmonian kannalta olennaisista uhritoimituksista. Vedahymnit ja seremoniat olivat brahmiinien yksinoikeus.

Brahmalaisuus 900 – 500 eaa.

Veda-uskonnon rinnalle alkoi 900-luvulla eaa. kehittyä pappisluokan (brahmiinien) piirissä brahmalaisuus, jossa lukuisien jumaluuksien merkitys väheni. Brahmalaisuuden keskeisimmäksi käsite oli ”Brahman”. Se tarkoittaa pyhää voimaa, joka ylläpitää kaikkea olevaista. Se on kosminen tietoisuus, maailman sielu, kaikkeuden taustalla oleva perimmäinen totuus ja äly. Sen olemus on transsendentti, kaikkialla läsnä oleva, ääretön ja lopullinen.

Brahmalaisuuden toinen keskeinen käsite oli Jivatman / Atman eli yksilöllinen sielu. Sielun uskottiin syntyvän uudelleen niin monta kertaa, että inhimillinen tietoisuus on saavuttanut tiedon omasta perimmäisestä olemuksestaan ja oivaltaa yksilöllisen sielunsa ja maailmansielun (Brahmanin) olevan yhtä.

Tultaessa 500 -luvulla eaa. brahmalaisuus jakaantui useaksi suuntaukseksi, joista merkittävimiksi kohosivat hindulaisuus, buddhalaisuus ja jainalaisuus, jossa oli materialistisia piirteitä. Sikhiläisyys on myöhempää perua, 1500 luvulta.

Hindulaisuus

Hindulaisuutta pidetään maailman vanhimpana yhä harjoitettavana uskontona. Sen alkuperä on muinaisessa veda-kulttuurissa. Hindulaisuuteen sisältyy laaja kirjo erilaisia suuntauksia, jotka noudattavat hyvin erilaisia oppeja ja käytäntöjä.

Orjanomistuksellisen Gupta-valtakunnan (320-600) hajottua Intia alkoi siirtyä feodalismiin kauteen. Buddhalaisuuden taantuminen alkoi jo Guptakaudella ja hallitus tuki avoimesti hindulaisuutta. Hindulaiset temppelit yleistyivät ja niitä alettiin rakentaa kivistä. Kansa alkoi palvoa pääasiassa

hindulaisia jumalia, etenkin Shivaa ja Vishnua. Gupta-kaudella myös merkittävimmät hindulaiset teokset koottiin kirjoiksi hallinnon johdolla. Mahabharata koottiin nykymuotoonsa ja kaikki Vishnun ja Shivan myytit koottiin kokoelmaan, joka tunnetaan Puranat-nimellä. Hindulaisuuden merkittävä asema näkyy siinä, että lakeja alettiin perustella hindulaisilla teksteillä.

Nykyinen hindulaisuus syntyi 500-luvulta alkaen Intian siirtyessä orjanomistuksellisesta järjestelmästä. Keskeinen käsite hindulaiselle ajattelulle on mokša, jossa vapaudutaan jälleensyntymän eli samsaran ketjusta ja yhdistytään brahmaniin (vrt. nirvana). Ihminen syntyy maan päälle yhä uudestaan, kunnes hän oivaltaa yksilöllisen sielunsa atmanin ja maailmansielun brahmanin olevan yhtä. Ruumiillistumia eli inkarnaatiota säätelee karma eli syyn ja seurauksen laki. Hyvät teot elämässä tuottavat hyvää karmaa ja huonot pahaa karmaa ja nämä vaikuttavat seuraavaan elämään.

Hindulaisuuden mukaan ihmisellä on elämässään neljä päämäärää: artha, kaama, dharma ja mokša. Sanotaan, että kaikki ihmiset etsivät arthaa (aineellista ja henkistä omaisuutta). Seuraavaksi ihminen etsii kaamaa (aistilliset ja sosiaaliset nautinnot). Vanhemmiten ihmisen sanotaan tavoittelevan dharmaa (oikeudenmukaisuus, velvollisuus, henkinen oppi). Neljäs ja perimmäinen päämäärä on mokša, jälleensyntymien kehästä vapautuminen ja siirtyminen brahmanin yhteyteen.

Hindulaisuus sopi buddhalaisuutta paremmin hallitsevan luokan tarpeisiin ja sen vuoksi sen leviämistä ryhdyttiin edistämään. Hindulaisuuteen saatiin kytkettyä monilla Aasian alueilla vallinnut kastilaitos, jonka olemassaolo palveli myös hallitsevan luokan etujen säilymistä.

Hindulaisuudella on edelleen suuri merkitys Intiassa. Mainittakoon, että hindulaisuuden, islamilaisuuden ja muiden uskontoryhmien väkivaltaisetkin selkkaukset juontavat juurensa brittien siirtomaavaltaan Intiassa. Britit loivat ja lietsoivat jännitteitä eri uskontoryhmien välille helpottaakseen alueen hallintaa. Tässäkin tapauksessa uskonnon rooli oli hallitsevan luokan etujen säilyttäminen.

Buddhalaisuus

Intiassa n. 500 eaa. alkoivat muodostua suuret valtiot feodaaliherrojen politiikan tuloksena. Samaan aikaan 6. ja 5. vuosisadalla eaa., suurvaltojen muodostumiskaudella, syntyi brahmanismille vihamielinen uusi uskonto buddhalaisuus. Sen perustaja on yleensä historiallisena henkilönä pidetty Siddhartha Gautama (noin 624–544 eaa), joka tuli Buddhaksi eli valaistuneeksi. Hän itse opetti olevansa tavallinen ihminen, ei jumalallinen olento. Buddhalaisuus levisi kaupunkiväestön pohjakerrosten keskuuteen, jossa luokkaristiriidat tuntuivat pahiten.

Hallitsevat luokat vastustivat aluksi uutta uskontoa, mutta tunnustivat sen myöhemmin havaittuaan, että sen avulla voidaan säilyttää heidän luokkaetunsa. Buddhalaisuus oli voimakkaasti pappisvastainen, mutta se opetti kuitenkin nöyryyttä ja alistuvaisuutta, joten se oli hallitsevan luokan kannalta harmiton. Suurten feodaalien tukemana tämä oppi auttoi heitä yhdistämään

Intian pienet valtiot suuremmiksi ja luomaan samalla feodaaleille sopivan arvomaailman, jolla hallita suurta kansaa.

Buddhalaisuuden perusajatukset ovat (1) elämä on täynnä kärsimystä, (2) on olemassa kärsimyksen aiheuttaja, (3) on olemassa kärsimyksen lakkaamiseen johtava tie. Buddhalainen etiikka perustuu vakaumukseen, että kärsimyksen lakkaaminen on mahdollista tässä elämässä. Tämä tila on nirvana. Buddhalaiset kiistävät sielun olemassaolon ja tunnustavat vain alati seuraavien tajunnantilojen virran.

Buddhalaisuuden menestys johtui siitä, että buddhalaisuus on pelastususkonto. Se herätti uskovaisissa toivoa siitä, että kaikki kärsimys voidaan voittaa ja poistaa. Buddhalaisuus, kuten eivät muutkaan uskonnot, ei pyri poistamaan kärsimyksen syitä reaalisesta yhteiskuntaelämästä. Se ei julista taistelua vaan nöyryyttä.

Esimerkiksi Koreaan buddhalaisuus saapui vuonna 372. Buddhalaisuus hyväksyttiin hoveissa sen vuoksi, että se vahvisti hallitsijan valtaa. Yhteiskunnat olivat jakautuneet luokkiin ja buddhalaisuuden opetus karman laista antoi siunauksen ja perustan etuoikeutetun aristokratian harjoittamalla kansalaisten riistolle.

Mongoliassa ja Tiibetissä buddhalaiset luostarit ylläpitivät feodalistista komentoa toimien itse suurina feodaalihallitsijoina. Tavallista kansaa kohdeltiin erittäin huonosti. Vasta Mongolian vallankumous ja Tiibetin vapautus 1900-luvulla vapauttivat talonpojat buddhalaisuuden ikeestä.

4.4. Itä-Aasian uskonnot

Koillis-Aasiassa vaikuttavia uskontoja tai moraalioppijärjestelmiä ovat taolaisuus, jonka synty ajoittuu noin 100 eaa, kungfutselaisuus (500 eaa. –), shintolaisuus (500 eaa. –). Näistä erityisesti konfutselaisuus on moraalioppijärjestelmä ilman yliluonnollisia jumaluuksia.

Taolaisuus

Taolaisuus on Kiinassa ja Koreassa tunnettava moninainen filosofia ja uskonto. Taolaisuuden perustajana pidetään Laotsea, mutta on epävarmaa, onko kyseessä todellinen henkilö. Vaikka konfutselaisuus, taolaisuus ja buddhalaisuus sekoittuvat toisiinsa, sanotaan kaikkien opettavan taoa. Tao on lopullinen todellisuus, asioiden takana oleva yhtenäisyys. Se on myös elämäntapa, periaate ja oppi, jota seuraamalla ihmiset elävät ja jonka kadottaminen merkitsee tuhoutumista.

Taolaista ihannetta kuvataan usein wu-wein (teoton toiminta) -käsittellä. Se merkitsee vähäisiä haluja ja maallisten pyrkimysten puuttumista. Wu-wei voi luonnehtia myös hallituksen ihannemuodon. Sellainen hallitus ei opeta eikä määrää ihmisille tavanomaisen moraalin käyttäytymisstandardeja, vaan edistää olosuhteita, jotka mahdollistavat luonnonjärjestyksen mukaisen toiminnan.

taolaisuuden viisas harjoittaja on eliminoinut kaikki oman minänsä pyrkimykset ja sallii kaiken seurata luonnollista uomaansa ohjailematta tai määräilemättä mitenkään omaa tai muiden elämäntapaa.

Taolaisuuden merkitys on ollut laskusuunnassa 1600-luvulta alkaen. Koreassa se on kuitenkin ollut merkityksellisempi näihin päiviin saakka. Siellä on sekoittunut vahvoihin shamanistisiin perinteisiin.

Konfutselaisuus

Konfutselaisuus on Kiinassa syntynyt moraalinen ja yhteiskunnallinen oppi, joka kehittyi kiinalaisen filosofin Kungfutsen (551–479 eaa.) opetuksista. Kungfutselaisuus pohjautuu Kiinassa kauan vallalla olleisiin instituutioihin ja pitkäaikaiseen kiinalaiseen käytäntöön, ja sen taustatekijöinä ovat muun muassa sukujärjestelmä ja siihen liittyvä esi-isien kultti.

Konfutselaisuutta ei pidetä uskontona, sillä siinä ei ole jumaluuksia tai kosmologiaa. Taivas, silloin kuin siihen viitataan, edustaa kohtaloa. Asiat on otettava sellaisena kuin ne ovat. Konfutselaisuutta on hyödynnetty samaan tapaan kuin uskontojakin väestön hallitsemisessa niin Kiinassa kuin Koreassakin.

Kungfutselaisuuden tärkeimmät hyveet ovat inhimillisyys, oikeudenmukaisuus, hyvät tavat, uskollisuus ja viisaus. Vastavuoroisuus kuten ylempien kunnioittaminen ja alempien suojelu on tärkeää. Kungfutselaisuuden peruseriaatteena on parantaa ja lisätä hyvinvointia yhteiskunnassa jalon käytöksen kautta, joka siirtyy ensin perheestä kaupunkiin, sitten yhteiskuntaan ja myöhemmin koko maailmaan. Tähän pyritään hyveellisellä elämällä.

Shintolaisuus

Shintolaisuus (jumalten tie) on japanilainen uskonto, johon kuuluu käsityksiä hengistä, myyteistä ja rituaaleista. Ne pohjautuvat varhaisiin japanilaisiin kansanuskomuksiin, joiden mukaan lukuisia jumaluuksia (kami) on lähes kaikissa luonnon ilmiöissä, kuten puissa, kivissä, järvissä, joissa ja vuorissa.

Shintolaisuudella ei ole perustajaa, pyhiä kirjoituksia eikä yleistä oppia. Useimmat japanilaiset eivät nykyään tunnustaudu uskonnollisiksi, mutta monet osallistuvat eri tilanteissa shintolaisiin perinteisiin, jotka elävät rinnakkain buddhalaisten perinteiden kanssa. Voidaan sanoa, että japanilaisessa uskonnollisuudessa kaikki, mikä ei kuulu johonkin Japanin ulkopuolelta tulleeseen uskontoon, kuuluu shintolaisuuteen.

Shintolaisuus jakaantuu kahteen erilaiseen perinteeseen, kansanuskontoon ja poliittiseen uskonnollisuuteen. Poliittisen uskonnollisuuden keskeisenä tarkoituksena oli vuoteen 1945 asti keisarin, pappien ja virkamiesten aseman vahvistaminen. Kansanshintolaisuuteen kuuluivat monet arkiset toimitukset; esimerkiksi vainajien kunnioittaminen, yhteisölliset juhlapäivät ja pyhillä paikoilla vieraileminen.

5. Johtopäätökset

Esimerkit osoittavat, että uskontojen rooli eri puolella maailmaa on ollut hyvin samankaltainen. Uskontoja on tarvittu suurten valtioiden muodostumisprosesseissa. Uskonnon avulla on luotu yhteinen arvoperusta ja sen myötä lainsäädäntö, jonka avulla suurten joukkojen hallitseminen on ollut mahdollista. Tämä pätee edelleenkin, vaikka yhteiskuntien maallistuminen onkin tosiasia. Uskonto on aina hallitsevan luokan vallan väline ja uskonnon rooli on aina taantumuksellinen.

Uskonnollisesta maailmankatsomuksesta luopuminen tapahtuu siinä vaiheessa, kun syntyy se luokaton yhteiskuntajärjestelmä, jossa ei ole sitä hallitsevaa yhteiskuntaluokkaa, jonka etujen mukaista on ylläpitää uskonnollista maailmankatsomusta ja instituutiota.

Kirjallisuutta

Engels, F. (1880): Sosialismin kehitys utopiasta tieteeksi.

<https://www.marxists.org/suomi/marx/1880/sosialismi.htm>

Engels (1882): Bruno Bauer ja alkukristillisuus. <http://www.marxists.org/suomi/marx/1882/05/bauer.htm>

Engels, F. (1886): Ludwig Feuerbach ja klassisen saksalaisen filosofian loppu.

https://www.marxists.org/suomi/marx/1886/1886_Engels_ludwig_feuerbach.htm

Engels (1894): Alkukristillisyyden historiasta.

<http://www.marxists.org/suomi/marx/1894/alkukristillisyyden.htm>

Iovtsuk, MT, Oizerman, TI, Stsipanov, IJ. (1982): Filosofian historia, osa I. Progress.

Kommunistien Liitto: Dialektisen materialismin perusteet

Korovkin, F.P. (1960): Yleinen historia. Osa 1. Valtion kustannusliike. Petroskoi.

Luther, M. (1525): Talonpoikien murha- ja ryöstöjoukkoja vastaan.

Manfred, A.Z. (1974): A Short History of the World. Vol 1. Progress Publisher. Moscow.

Multanen, P. (2012): Onko kaikki ihan sitä miltä näyttää? Arabikansojen ystävyysseura 1/2012

Nevalainen, E. & Peltonen, M.A. (1976): Marxilainen kansantaloustiede. Kansankulttuuri oy. Helsinki.

Oittinen, V. (1979): Marxilainen uskontokritiikki. Kansankulttuuri.

Vesterinen, I. (2003): Keltaisen meren takana. Elämää ja ilmiöitä Itä-Aasiassa. Suomalaisen kirjallisuuden seura.